

## **737 ПРИЙОМІВ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ: ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК**

У добу цифровізації, інформаційної глобалізації, незнаних досі викликів і трансформацій, якісних змін ринку праці та непрогнозованості штучного інтелекту, що стрімко змінює способи обробки інформації, взаємодії, виробництва і навіть мислення, нереально спрогнозувати прийдешнє.

Для відповіді на його експоненційні виклики освіта має реагувати розробкою, впровадженням і ефективним застосуванням сучасних технологій, інструментів реалізації нових можливостей для навчання, виховання і розвитку учнівства. Використовуючи взірцевий європейський та світовий досвід, українська педагогічна наука і практика покликані задовольнити запит на випускника з новою динамікою мислення, здатного не просто засвоювати готові знання, а створювати нові, адаптуватися, ефективно працювати з інформацією, раціонально, критично, панорамно і прогностично мислити, творчо й інноваційно діяти, результативно співпрацювати в команді, шукати й знаходити нетривіальні способи розв'язання складних проблем, ухвалювати оптимальні рішення, конструктивно спілкуватися, готового оперативно реагувати на розлогий спектр актуальних життєвих, суспільно-політичних і духовних проблем, на непередбачувані виклики глобалізованого світу, самонавчатися упродовж життя. А це актуалізує проблему модернізації змісту, прийомів і методів навчання, виховання і розвитку, увідповіднення їх запитам суспільства і цифрового покоління, докорінно відмінного від попередніх.

Як зазначають науковці, на нинішньому її етапі освіта вийшла за установлені межі, проте ще не концептуалізувалася у якісно новий оптимальний результат. Водночас формуються принципово нові стандарти компетентностей, які визначатимуть конкурентоспроможність українства у прийдешньому. У цьому контексті ефективність освітнього процесу безпосередньо залежить від доцільності застосування педагогічних методів і прийомів, які стають ключовим інтелектуальним інструментом забезпечення індивідуалізації освітньої траєкторії з урахуванням різноманітних стилів сприймання і темпів розвитку учнів; стимулювання внутрішньої мотивації й емоційного інтелекту за інформаційного перевантаження; формування цифрової грамотності, креативності, здатності до адаптації та саморозвитку, мисленнєвої пластичності, що необхідно для розв'язання нестандартних завдань і генерування інноваційних рішень.

А це актуалізує потребу в наданні вчителю можливостей якомога ширшого й різноманітнішого вибору найточніших і найдієвіших інструментів – насамперед методів і прийомів – для досягнення освітніх цілей і вирішення комплексу відповідних їй завдань.

Традиційні методи і прийоми навчання не використовуються належним чином і потребують істотної модернізації в архітектоніці сучасного дидактичного інструментарію. Надуживання обмеженою їх кількістю у знерухомленій

застарілій версії не задовольняє якісно інших потреб і запитів освітянської спільноти й учнівства, не забезпечує можливостей цифрового покоління глибоко пізнавати, прогнозувати, перетворювати й моделювати прийдешнє – своє власне й України в глобалізованому світі перманентних викликів – від щоденних до екзистенційних – на кшталт російсько-української війни.

Невичерпний дидактичний потенціал методів і прийомів глибоко не досліджено, що негативно позначається на задекларованій освітніми реформами компетентнізації освіти. Тому звернення до проблеми прийомів навчання, виховання і розвитку й розширення їх палітри, спроектованої на різні шкільні предмети/освітні галузі, актуальне і перспективне з погляду цілей, задач і розробки наукових засад компетентнісної освіти.

Попри значну кількість досліджень, присвячених методам і прийомам навчання, у сучасній дидактиці досі не розв'язано проблему фрагментарності, неповноти й нереалізованості потенціалу їх застосування. Переважна більшість наявних підходів фокусується або на формальних аспектах організації діяльності (усні, письмові, групові), або на вузьких предметних методиках. Це спричиняє дисбаланс у роботі педагога: прийоми нерідко застосовують інтуїтивно (механічно), без чіткого розуміння їх сутності й психолого-педагогічного впливу на всі сфери багатогранної особистості учня – від когнітивної до емоційної. Наукова проблема полягає у нерозробленості єдиної комплексної інтегрованої системи прийомів з обґрунтуванням їх сутності та умов оптимального застосування, яка була б спроможна забезпечити педагога інструментарієм для свідомого управління процесом мислення, мотивації й організації освітньої діяльності учнів, охопити психолого-педагогічні виміри особистісного розвитку (зокрема емоції, інтуїцію, критику, креативність), поєднати організаційно-технічні аспекти. Тому актуальним і перспективним у контексті реформування освіти є звернення до проблеми прийомів навчання, виховання і розвитку, істотне розширення їх палітри з одночасним фокусуванням на новій якості, розробка, опис, систематизація й наукове обґрунтування ефективного застосування у різних освітніх галузях і на різних рівнях освіти.

Дослідники Неллі Бондаренко і Сергій Косянчук пропонують вчителюству енциклопедичний довідник, що містить найширший у сучасній педагогіці діапазон і найрізноманітніший спектр прийомів навчання, виховання і розвитку із 737 найменувань і відкриває перед Українською школою нові горизонти. Видання виконує роль масштабної «карти компетентностей», яка дає змогу педагогові вибудовувати уроки відповідно до потреб сучасного учня та особливостей роботи з цифровими технологіями. У добу, коли штучний інтелект може генерувати тексти, аналізувати значні масиви даних, класифікувати інформацію чи пропонувати рішення, відповідальність педагога полягає у тому, щоб навчити здобувачів освіти мислити на якісно вищому рівні, який не може бути замінений алгоритмами. Саме це й забезпечує системна педагогічна робота, заснована на широкому спектрі пропонованих авторами прийомів нової якості, що враховують сучасний освітній і всеосяжніший контекст, специфіку розумової та інших видів діяльності учня, харак-

тер мисленнєвих операцій, які за мінімальних часових затрат забезпечують засвоєння життєво необхідних знань, набуття умінь ХХІ століття, формування ключових компетентностей і здатності застосовувати їх у типових і нестандартних ситуаціях. Рекомендовані прийоми слугують як методологічною базою для роботи педагога, так і основою для самостійної діяльності учня.

Для формування системної рамки автори чітко розмежували поняття *метод* і *прийом* навчання, виховання і розвитку. Якщо *метод* – загальний спосіб досягнення навчальної мети, спосіб мисленнєвої діяльності і внутрішній механізм навчання, то *прийом* (техніка) є його конкретним операційним складником, структурним елементом методу як цілісної педагогічної категорії, сукупністю зовнішніх форм навчальної діяльності педагога й учнів, завдяки яким цей метод реалізується. Метод – це стратегія, а прийоми – тактика.

Дидактичний прийом тлумачать як зумовлену певним методом конкретну викінчену дію педагога, що уможливорює досягнення найближчої з-поміж освітніх цілей, вирішення окремого навчального завдання.

На основі узагальнення педагогічного досвіду і дидактичних підходів пропонується таке визначення: *прийом навчання, виховання і розвитку* – це конкретна операція, техніка, розумова, практична дія педагога або/й учня, що розкриває чи доповнює втілений у методі провідний спосіб опрацювання, засвоєння і практичного використання навчального матеріалу і застосовується в освітньому процесі його суб'єктами для досягнення чітко визначеної проміжної мети, сприяючи цілеспрямованому впливу на когнітивну, емоційну й організаційну сфери особистості; слугує засобом активізації пізнавальної діяльності, засвоєння знань і формування життєво необхідних умінь. Прийоми об'єднані певною логікою дидактичних цілей.

Ключова особливість прийому полягає у його інструментальній пластичності та цільовій орієнтації. Прийоми можуть бути як елементом певного методу (наприклад, відповідь як прийом у складі методу бесіди), так і самостійною технікою (наприклад, генерування ідей) залежно від контексту і дидактичного завдання.

Успішність застосування прийомів залежить безпосередньо від дотримання ряду методологічних положень, що виступають як критерії їх доцільності й ефективності. Вибір, застосування і поєднання прийомів потребує врахування основних дидактичних умов – специфіки предмета, відповідності меті й завданням, змісту, закономірностей засвоєння й застосування знань і вмінь (зокрема наскрізних), ключових компетентностей, вікових та індивідуальних особливостей і можливостей здобувачів освіти, рівня їх підготовки, професіоналізму педагога у виборі й використанні доцільних методів і відповідних їм прийомів, інших чинників.

У рубриці «Логістика успішної реалізації прийому»\* щодо кожного із 737 прийомів розписано впорядкований набір чітких і конкретних послідовних

---

\* Логістика успішної реалізації прийому – система організації та застосування педагогічного прийому, що забезпечує ефективність формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, досягнення визначених освітніх цілей.

покрокових інструкцій, який визначає послідовність дій для виконання певного завдання, розв'язання окресленої проблеми або досягнення конкретного результату. Наведено перелік основних шкільних предметів/інтегрованих курсів і приклади тем для найприроднішого, а отже, найефективнішого використання конкретного прийому (по одному–два з огляду на обмежений обсяг книги).

Прийоми, що базуються на взаємодії з інформацією, стають фундаментом для формування медіа- та цифрової грамотності. Так, «Автоматизація пошуку інформації» вчить здобувачів освіти не лише знаходити матеріали, а й аналізувати їх якість, перевіряти джерела, зіставляти дані – тобто вмінь, критично необхідних у добу ШІ, коли автоматично згенеровані тексти можуть бути водночас і корисними, й містити неправдиву і навіть небезпечну інформацію. Опанувавши зазначені вміння, учні позбудуться залежності від технологій, адже вмітимуть грамотно керувати ними, ставлячи правильні запитання й ухвалюючи обґрунтовані рішення.

Глибинні прийоми, зокрема «Дизайн-мислення», створюють вкрай необхідний зв'язок між гуманістичною освітою й технологічним прийдешнім. Емпатія, ідеяція, прототипування і тестування формують в учнів здатність комплексно підходити до розв'язання проблем – не лише знаходити рішення, а й усвідомлювати, для кого вони створюються, як впливають на спільноти, які ризики несуть. За підтримки ШІ цей процес може прискорюватися, але саме людське мислення забезпечує моральну і соціальну значущість запропонованих рішень. Педагог, озброєний такими прийомами, навчає здобувачів освіти мислити незалежно, відповідально, стратегічно.

Творчі прийоми, зокрема «Біном фантазії», стають платформою для розвитку вмінь, які ШІ неспроможний відтворити – інтуїції, емоційної глибини, чутливості до контексту, поєднання різних рівнів досвіду. Генеруючи ідеї, ШІ може підказати певні поєднання, але не здатен на глибоко людські інтерпретації – а отже, розвиток креативності залишається ключовою місією педагога. Приклади з української літератури, мистецтва, історії, природничих наук демонструють, наскільки цінним є нестандартний підхід до теми, що розкриває внутрішній потенціал учня.

«Моделювання “неуспіху”» – це спосіб навчити здобувачів освіти мислити як дослідники та критики. У технологічних галузях, де помилки можуть спричинити глобальні наслідки, здатність прогнозувати ризики, аналізувати збої та вибудовувати ефективні стратегії мінімізації проблем стає надзвичайно важливою. Залучення ШІ у цей процес стане корисним підсиленням, адже алгоритми здатні швидко створювати альтернативні сценарії чи аналізувати статистику. Але саме здобувачі освіти мають навчитися усвідомлено працювати з досягнутими результатами, не перекладаючи відповідальність на технологію.

Не менш важливим є прийом «Розширення рамок (розфреймування)», що дає змогу педагогові й учням виходити за межі стандартних моделей мислення. У час, коли ШІ генерує найбільш імовірні або «типові» відповіді, людству потрібні нестандартні, унікальні, неочевидні рішення. Цей прийом

навчає здобувачів освіти мислити «поза алгоритмом», бачити широкий контекст, розрізняти глибинні причинно-наслідкові зв'язки, шукати нові шляхи розвитку. Це важливо в усіх галузях – від історії до інформатики, від громадянської освіти до високих технологій.

Розробка прийомів ґрунтується на загальних положеннях (табл. 1).

*Таблиця 1*

| <b>Загальні положення розробки педагогічних прийомів</b> |                                                                                                                                                                                                                      |
|----------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ПОЛОЖЕННЯ</b>                                         | <b>СУТНІСТЬ І ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ</b>                                                                                                                                                                               |
| Взаємодія                                                | Прийоми сприяють активній комунікації – як між педагогом і учнями (зворотний зв'язок), так і між самими здобувачами освіти (співпраця, обговорення)                                                                  |
| Динамізм і активізація                                   | Прийоми активізують пізнавальну діяльність учнів, стимулюють їх внутрішню мотивацію до навчання і пошуку знань                                                                                                       |
| Індивідуалізація                                         | Ефективний прийом враховує індивідуальні особливості здобувачів освіти, рівень їх розвитку, інтереси і запити, сприяючи персоналізованому навчанню                                                                   |
| Інтеграція знань                                         | Прийоми зосереджені на формуванні логічних зв'язків між новими і вже засвоєними знаннями, забезпечуючи системність і цілісність світогляду                                                                           |
| Методична різноманітність                                | Вибір прийому залежить від методу навчання, виховання і розвитку, рівня підготовки здобувачів освіти і специфіки навчального предмета; пластичність у виборі забезпечує адаптивність процесу                         |
| Орієнтація на інновації                                  | Прийоми стимулюють творчий процес, здатність до генерування ідей і пошуку нестандартних рішень, що є основою креативності                                                                                            |
| Розвиток особистісних якостей                            | Прийоми мають чітко спрогнозований виховний і розвивальний потенціал, сприяючи формуванню ціннісних орієнтацій, емоційного інтелекту і позитивного світосприймання учнів (мотиваційні, емоційно-особистісні прийоми) |
| Системне управління мисленням                            | Прийоми організовані як засіб управління процесами системності та критичності мислення, аналізу проблем і рефлексії, забезпечуючи контроль освітньої діяльності (організаційні, критичні прийоми)                    |
| Цілеспрямованість                                        | Прийом чітко орієнтований на досягнення конкретної освітньої мети (наприклад, на розвиток критичного аналізу чи стимулювання креативності)                                                                           |

Ефективне управління освітнім процесом потребує відходу від лінійного розуміння прийомів і переходу до системного інструментарію. Запропонована розробка інтегрує формально-організаційний вимір із психолого-педагогічним спрямуванням, даючи змогу педагогові свідомо вибирати техніки, що відповідають як формі роботи, так і цілям розвитку особистості учня.

Вимір авторів довідника – не систематизувати прийоми за каналом передачі інформації та форматом взаємодії, а подавати їх за абеткою (енцикло-

педичний принцип); в основі – планування структури уроку за вибору педагогом певного прийому (певної послідовності дій) і приклади тем за конкретними предметами/інтегрованими курсами всіх освітніх галузей.

У призначеній для дослідників табл. 2 подаємо групи прийомів, за якими вони можуть самостійно класифікувати (відсортовувати) інформацію.

*Таблиця 2*

| <b>Групи прийомів: основна мета й застосування</b> |                                                                                                             |                                                                                                            |
|----------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>ПРИЙОМИ</b>                                     | <b>ОСНОВНА МЕТА</b>                                                                                         | <b>ЗАСТОСУВАННЯ</b>                                                                                        |
| Групові                                            | Розвиток комунікаційних умінь, співпраці, розподілу ролей і колективного пошуку рішень                      | Колективні проєкти, групові обговорення, спільне генерування ідей, робота в малих групах                   |
| Ігрові                                             | Активізація пізнавальної діяльності через елементи гри, зняття психологічного бар'єру, моделювання ситуацій | Освітні квести, рольові й ділові ігри, ігрові симуляції, гейміфікація навчальних завдань                   |
| Комбінаційні                                       | Поєднання прийомів як елементів різних методів, а також форм для досягнення комплексних цілей               | Синтез лекції з практичним груповим завданням, використання мультимедіа у поєднанні з усним обговоренням   |
| Письмові                                           | Формування вмінь письмового викладу думок, структурування інформації, перевірка засвоєння матеріалу         | Написання есе, складання звітів, рефератів, конспектування; тести у письмовому форматі                     |
| Усні                                               | Розвиток усного мовлення, активного слухання, швидкої реакції й аргументації                                | Усні відповіді, запитання–відповіді, бесіди, дебати, виступи-презентації                                   |
| Цифрові                                            | Використання сучасних технологій для інтерактивності, доступу до ресурсів і самоконтролю                    | Робота з навчальними онлайн-платформами (LMS), використання інтерактивних дошок, відеоуроки, цифрові тести |

Розроблені статті не претендують на універсальність. Їх увідповіднено сутності прийому. Приклади тем від прийому до прийому варіюються за предметами, що дало можливість охопити їх усі увагою, а також інтегровані та спеціальні курси. Автори уникли також класифікації прийомів за психолого-когнітивним спрямуванням (аналітичні (критичні), емоційно-особистісні, креативні (творчі), мотиваційні (позитивні), організаційно-управлінські), хоча цей вимір і є ключовим для навчання, виховання і розвитку особистості.

Синергія вбачається в тому, що запропонована авторами проєктна рамка не позбавляє педагога можливості комбінувати прийоми, використовуючи цифровий підхід до трансформації послідовності дій. Усе залежить від професійності педагога, його цифрової компетентності, готовності й здатності учнів працювати з сучасними технологіями. За доцільного професійного застосування усі представлені прийоми мотивують, спрямовують, стимулю-



ють, активують, оптимізують, опредметнюють і результують навчально-пізнавальну і практичну діяльність здобувачів освіти.

Запропоновані в тезаурусі 737 прийомів навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти спрямовані на розвиток їх інтелектуального, духовного і морального потенціалу, якісне вдосконалення розумових здібностей. Ефективна реалізація розроблених авторами прийомів має результуватися у формування *основних груп життєво запитаних умінь*, до яких вони уналежнюють: *інтелектуальні* (визначати життєву мету і планувати майбутнє, усвідомлювати й обстоювати життєві цінності, аналізувати проблеми, ухвалювати виважені рішення, стратегічно й критично мислити, творчо діяти, розвивати і тренувати мозок, самовдосконалюватися); *комунікаційні* (вміння ефективно комунікувати, передавати текстову, аудіо-, відео- та іншу інформацію, зокрема й через застосування цифрових інструментів, якими є комп'ютери та мобільні пристрої – соціальні мережі, месенджери, електронна пошта, чати, відеоконференції, форуми; чітко формулювати і зрозуміло висловлювати власні думки, переконливо обстоювати власну позицію; поважати право іншого висловлювати своє бачення, виявляти толерантність; вільно оперувати вміннями у всіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); *соціальні й командні* (вміння проявляти ініціативу й лідерство, мотивувати, делегувати, брати на себе відповідальність, співпрацювати, врегульовувати розбіжності, розв'язувати конфлікти, ефективно спілкуватися і взаємодіяти з іншими для досягнення спільної мети, розвивати дружні стосунки, співпереживати, співрадіти, надавати допомогу, протистояти негативному впливові, запобігати і протидіяти дискримінації); *уміння співпраці (Collaborative skills)* (ефективно працювати разом для досягнення спільної мети, брати відповідальність за власні дії, спільний результат, конструктивно спілкуватися, знаходити компромісні рішення, створювати й підтримувати позитивну атмосферу); *саморегуляції та емоційного інтелекту* (жити у сьогоденні, налаштовуватися на успіх, підвищувати самооцінку, аналізувати власні емоції, управляти своїм психоемоційним станом, керувати стресами, гартувати волю, самовідновлюватися, відокремлювати себе від своїх неприємностей; за своїти правильні моделі мислення, які дають змогу відновитися у разі емоційної травми і втрати стабільності; не порівнювати себе з іншими, здійснювати самоконтроль); *цифрові та медіауміння* (бути інформаційно- і медіаграмотними, обізнаними з сучасними мінливими технологіями й використовувати їх, орієнтуватись у стрімких інформаційних потоках, працювати з інформацією, медіа, уникати надлишкової інформації, розглядати інформацію не як кінцеву, а як висхідну точку, розрізняти факти й коментарі, не плутати свідчення й докази); *уміння навчатися* (ставити цілі, здобувати інформацію, нові знання, набувати вмінь і досвіду, що включає мотивацію, планування, самоорганізацію, здатність критично мислити, розв'язувати проблеми, проявляти творчість та інноваційність, застосовувати комунікаційні уміння і здатність адаптуватися, працювати в команді, фокусуватися, концентрувати увагу, раціонально розподіляти час і ресурси, не припиняти вчити-

ся); *проектно-організаційні* (бути пунктуальним, планувати й організовувати, пріоритетизувати, управляти часовим ресурсом); *громадянські та соціокультурні* (відповідально реалізовувати громадянські права й обов'язки, брати участь у соціально-політичному житті, аналізувати суспільні явища, розв'язувати проблеми, ухвалювати оптимальні рішення, співпрацювати з іншими для досягнення спільних цілей, самореалізовуватися як особистість у суспільстві; взаємодіяти в різних культурних середовищах на основі знань про соціальні норми, цінності, традиції, реалії певної культури); *поведінкові* (совісно й гідно поводитися щодо інших людей у конкретних життєвих ситуаціях і в суспільстві загалом, бути вдячним, адаптуватися до змін, доцільно перемикаючи увагу між видами діяльності, дотримуватися домовленого формату роботи, бути здатним до самоорганізації та активним партнером у взаємодії, ставитися до помилок і тимчасових поразок як до можливостей, підтримувати командну культуру і конструктивну позитивну взаємодію).

Безперечно, кожен педагог є творцем власної системи прийомів, які створюють його індивідуальний стиль, добираючи найдоцільніші, найефективніші, найдієвіші відповідно до об'єктивних умов, використовуваних ним методів та результативності їх застосування.

Пропонований енциклопедичний довідник дає змогу педагогові здійснити поступ у своїй професійній діяльності, надаючи йому логістику результативної співпраці з учнями, що є ключовим у сучасній педагогіці. Для вчителя важливо – за змістом вибрати прийом, описаний у книзі, ознайомитися з його визначенням, покроковою інструкцією застосування, переглянути приклади і переконатися, що саме цим прийомом доцільно скористатись.

Створений Неллі Бондаренко і Сергієм Косянчуком енциклопедичний довідник покликаний наблизити розв'язання ключових проблем сучасної освіти, якій належить: синхронізувати оновлення освіти зі світовими глобальними процесами; інтегрувати ШІ в освітній процес; призвичаювати суспільство до складних стратегій пізнання; збалансувати суспільні та індивідуальні цілі в освіті; розробити здатну до самовдосконалення динамічну пластичну систему освіти з відкритим освітнім простором і ефективним зворотним зв'язком; максимально чітко окреслити ядро знань, необхідних для успішного життєздійснення юнацтва; вписувати знання в актуальні соціокультурні й глобальні контексти; виробляти нові інтерпретаційні інструменти й методології; забезпечити розвиток незалежних від ШІ умінь, які не підлягають автоматизації, опору на власний досвід учня, постійне його розширення і збагачення, усамодостатнення здобувачів освіти в освітньому процесі тощо.

Пропонований освітянській спільноті енциклопедичний довідник педагогічних прийомів – не просто методичний ресурс. Це стратегічна основа для розвитку української освіти, дороговказ для тих, хто створює освітній простір України. Він дає вчителю інструменти, які через залучення ШІ не лише вияскравлюють гуманістичний вимір освіти, сприяють розвитку в учнів найцінніших людських якостей, а й підсилюють усі види мислення і насамперед стратегічне й критичне, формують компетентності і вміння, що гарантують успішність у глобальному світі, нову культуру думання, де людина й



технології не протиставляються, а взаємодіють, доповнюють одне одного й торують шлях до гармонійного розвитку особистості, спільнот, держави і світу.

**Неллі Бондаренко,**

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,  
провідний науковий співробітник відділу навчання української мови  
та літератури Інституту педагогіки НАПН України

**Сергій Косянчук,**

кандидат педагогічних наук, методист  
Київської гімназії східних мов № 1

### Література

1. Бондаренко Н. В. Адаптивність, креативність і критичне мислення – основа компетентностей цифрової доби. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2025. Том 1. С. 95–105. [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746088/1/BNV\\_2025\\_IOD\\_PI\\_1%2834%29.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746088/1/BNV_2025_IOD_PI_1%2834%29.pdf)
2. Бондаренко Н. В. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–21. <http://lib.iitta.gov.ua/729474>
3. Бондаренко Н. В. Опанування вмінь ухвалювати рішення: теоретичний аспект проблеми. *Молодь і ринок*. 2024. № 7–8 (227–228). С. 65–69. [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742419/1/BNV\\_MiR\\_2024\\_7-8.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742419/1/BNV_MiR_2024_7-8.pdf)
4. Бондаренко Н. В. Опанування мистецтва ухвалювати рішення: практичний аспект проблеми. *Молодь і ринок*. 2026. №3 (247). С. 50–55. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748902>
5. Бондаренко Н. В. Україна під «ною парасолькою грамотності». *Нова педагогічна думка*. 2020. №2(102). С. 55–59. <http://lib.iitta.gov.ua/721413>
6. Бондаренко Н. В. Центрування нової освіти на людині прийдешнього як опірність екзистенційним викликам українству. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2024. № 54. С. 15–30. [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742369/1/BNV\\_2024\\_08\\_Karazin.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742369/1/BNV_2024_08_Karazin.pdf)
7. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Аксіологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс. 2023. 52 с. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569>
8. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. *Глосарій педагогічних прийомів навчання, виховання і розвитку: енциклопедичний довідник двомовний електронний*. Київ, 2026. 232 с. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748562>
9. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Загальнонавчальні методи як дидактичний інструмент інтелектуалізації освіти. *Digital transformation of society: theoretical and applied approaches*. Monograph 46. Katowice: Publishing House of University of Technology, 2021. Pp. 82–94. <http://lib.iitta.gov.ua/728003>
10. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Логоматика як перспективний напрям української освіти: суб'єктність і когнітивна еволюція. *Культура, наука, освіта: смисложиттєві цінності в сучасних умовах*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2026. С. 391–402. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748910>

11. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Реалізація потенціалу освіти і науки у контексті державної політики розвитку штучного інтелекту в Україні до 2030 року. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 13: Інновації в освіті та науці: трансформація підходів і технологій* [колективна монографія]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. 32–45 с. [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745347/1/BNV\\_KSV\\_2025\\_mono\\_13\\_Poland.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745347/1/BNV_KSV_2025_mono_13_Poland.pdf)
12. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 44–56. <http://lib.iitta.gov.ua/711797>
13. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Синектика як техніка, метод і підхід до навчання й увиразнення суб'єкт-суб'єктної взаємодії. *Modern problems of science, education and society*. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2024. Pp. 443–449. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739352>
14. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Український метавсесвіт освіти XXI століття: цінності – уміння – знання. *Edukacja i społeczeństwo VII*. Opole: wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu, Polska. 2022. P. 412–431. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732315>
15. *Applying Education in a Complex World: Teaching and Learning*. 2023. 378 p. AMPS Proceedings series 33. [https://amps-research.com/wp-content/uploads/2024/04/Amps-Proceedings-Series\\_33.2.pdf](https://amps-research.com/wp-content/uploads/2024/04/Amps-Proceedings-Series_33.2.pdf)
16. Hartnett M. The Importance of Motivation in Online Learning. *Motivation in Online Education*. 2016. 10.1007/978-981-10-0700-2
17. Jensen L. X., Bearman M., Boud D. Understanding feedback in online learning – A critical review and metaphor analysis. *Computers & Education*. 2021. Vol. 173. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104271>
18. Munna1 Afzal Sayed, Kalam Md Abul. Impact of Active Learning Strategy on the Student Engagement. *An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*. 2021. Vol. 4, Issue 2. Pp. 96–114. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED614302.pdf>
19. Schunk D. H., DiBenedetto M. K. Motivation and social cognitive theory. 2020. 60:101832. <https://www.sciencedirect.com/journal/contemporary-educational-psychology/vol/60/suppl/C>
20. Singh R., Deveshwar A., Shweta M. The role of emotional intelligence in enhancing learning and teaching effectiveness in the education sector. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing*. 2024. Arts. 5(5). 10.29121/shodhkosh.v5.i5.2024.4773.
21. Tomlinson C. A., Imbeau M. B. *Leading and Managing a Differentiated Classroom*. 2<sup>nd</sup> Edition. 2023. 200 p. <https://files.ascd.org/pdfs/publications/books/Leading-and-Managing-A-Differentiated-Classroom-2ed-sample-pages.pdf>

Бібліографічний опис. ДСТУ 8302:2015: Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. 737 прийомів навчання, виховання і розвитку: енциклопедичний довідник. *737 педагогічних прийомів із логістикою успішної реалізації і прикладами тем (за предметами освітніх галузей): енциклопедичний довідник*. Київ: Фенікс, 2026. С. 27–36. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/750050>

REFERENCES: Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2026). 737 pryimiv navchannia, vykhovannia i rozvytku: entsyklopedychnyi dovidnyk [737 Methods of Teaching, Upbringing, and Development: An Encyclopedic Reference Guide]. *737 Pedagogical Techniques with Guidelines for Effective Implementation and Sample Topics (by Learning Areas): An Encyclopedic Reference Guide*. Kyiv: Feniks, 27–36. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/750050> [In Ukrainian]